

Константин НИКИФОРОВ

Институт за словенске студије Руске академије наука, Москва
nikiforov@inslav.ru

Први светски рат као граница две епохе

Апстракт: У чланку који се бави Балканом разматрају се хронолошке границе новог времена и такозваног „дугог XIX века“. Закључује се да је за Балкан тај век, напротив, био „кратак“ и трајао 36 година – од Берлинског конгреса 1878. до почетка Првог светског рата 1914. Историја му је доделила управо тај период како би прошао свој пут повратка у Европу – од добијања независности до „европеизације“ свих сегмената живота. Важност тог периода за историју Балкана је довела до тога да му је у последње време посвећен велики број научних радова.

Кључне речи: Балкан, нова историја, XIX век, модернизација

Фактички сви истраживачи су сагласни с чињеницом да је Први светски рат био својеврсна граница у развоју човечанства – завршена је једна његова етапа и отпочела је друга. И политички и економски и културно и ментално. То се односи и на Балкан. Али остаје питање када је почела та етапа, коју обично називамо *новим временом*, а која је окончана Првим светским ратом.

Уз сву конвенционалност датума почетка новог времена, за Балкан оно очигледно почиње крајем XVII и почетком XVIII века.¹ Тада је рат Свете лиге (Аустрија, Пољска, Русија, Венеција) против

---

1 Управо су на основу поменутих хронолошких одредница писали аутори четвортомне *Нове историје Балкана* Института за словенске студије Руске академије наука. Прве три књиге су већ објављене, а приводи се крају рад на последњем тому. Видети: *История Балкан. Век восемнадцатый*, отв. ред. В. Н. Виноградов, (Москва: Наука, 2004); *История Балкан. Век девятнадцатый (до Крымской войны)*, отв. ред. В. Н. Виноградов, (Москва: URSS, 2012); *История Балкан. Судьбоносное двадцатилетие (1856–1878)*, отв. ред. В. Н. Виноградов, (Москва: URSS, 2013).

Османског царства 1683–1699. „означио наглу промену у размештају и распоређивању снага – хришћани су постали наступајућа страна, а муслимани дефанзивна и одступајућа (...) Улоге су се промениле. (...) И све се то десило у тренутку појаве првих клица балканске ренесансе“.²

Ништа мање важно није ни то да је управо у XVIII веку Европа, према оцени бугарског истраживача Марије Тодорове, престала да посматра Балкан само као део Османског царства.³ У последњој трећини XVIII века југоисточна Европа је појавом *источног питања* постала део европског међународног система. А само источно питање је, како се сматра, отворено Кучук-кајнарџијским миром, закљученим после наредног руско-турског рата 1774. године.⁴ Нешто касније се завршио и последњи аустријско-турски рат (1788–1791). А Русији је у наредном, XIX веку предстојало да ратује са Турском чак четири пута (1806–1812, 1828–1829, Кримски рат 1853–1856, 1877–1878).

Границу векова је означила Велика француска револуција. Наполеонови ратови који су уследили након револуције још више су убрзали процес укључивања југоисточне Европе у светске међународне односе. У исто време су у XIX веку, приликом поновног стварања независних националних држава на Балкану, њихове етнички условљене границе често биле интерпретиране веома растегнуто. Стога није случајно што су се тада појавили сви „велики“ балкански планови: „Мегали идеја“, „Начертаније“ итд. И управо је као последица њиховог настанка подвучена та конфликтност региона, о којој је тако много писано у историографији. За разлику од западне Европе, процес националног разграничења на Балкану никада није могао бити у потпуности завршен. Стално мешање великих држава такође је играло значајну улогу у репродукцији међуетничке затегнутости на Балкану.

За даљу еманципацију балканских народа је посебно важан био период од Берлинског конгреса до почетка Првог светског рата. Прво, после Берлинског конгреса многи од њих су након дугог прекида добили независност, а Бугарска политичку самосталност. Као

2 Владилен Н. Виноградов, „Предисловие“, у: *История Балкан. Век восемнадцатый*, отв. ред. В. Н. Виноградов, (Москва: Наука, 2004), 3.

3 *История Балкан. Век восемнадцатый*, 527.

4 Видети: Ирина С. Достян, „Особая позиция России“, *Александр I, Наполеон и Балканы*, отв. ред. В. Н. Виноградов, (Москва: Наука, 1997), 15.

друго, како сматра В. Н. Виноградов, после Берлина, „услед страхо-витог слабљења турске државе смањио се значај источног питања у судбини Европе“.⁵ „Османска владавина у региону се приближавала крају. Заједно с тим је у прошлост отишао систем међународних односа у региону у којем су тон одређивале велике државе, час супарничећи, час сарађујући једна са другом (...) овде су субјекти међународног права постале саме балканске државе, њихови међусобни односи и, како се ускоро видело, њихово супарништво“.⁶

Национални планови балканских држава нису се само ослањали на планове великих држава и на заједничке планове, требало је превазићи и вековну заосталост. Из Азије, у којој су се обреле после турског освајања, те државе су се поново вратиле у Европу. Али „вратити се“ формално је било недовољно, требало је „вратити се“ фактички, односно европеизовати сваки сегмент свог умногome већ патријархалног живота, и постати прави Европејац.

Као последица тога, модернизација (или европеизација) је представљала суштину историје балканских држава у периоду од Берлинског конгреса до Првог светског рата. За државе које су заостале у развоју, а притом себи поставиле кратак рок за превладавање тог заостатка, пречег и важнијег задатка није било. Одмах ћемо приметити да „сагласно закључцима већине представника школе економске историје, несклад између држава западне Европе и балканског региона у периоду 1878–1914. г. (према основним показатељима економског развоја) не само да се није смањио већ се, напротив, повећао. Концепција ‘достизања развоја’ је претрпела неуспех“.⁷

Одлуке Берлинског конгреса су остале на снази до балканских ратова 1912–1913, иако су много раније биле предмет разматрања. Године 1885. дошло је до уједињења Бугарске, а затим и до српско-бугарског рата. Устанак на Криту избио је 1896–1897. и прерастао у грчко-турски рат. Године 1903. десио се државни преврат у Србији, који се завршио сменом владајуће династије. Аустро-Угарска је 1908. анектирала Босну и Херцеговину, што је појачало нове балканске поделе које су правиле велике државе. Исте године су млади

5 Владилен Н. Виноградов, „Последняя русско-турецкая война“, *История Балкан. Судьбоносное двадцатилетие (1856–1878 гг.)*, отв. ред. В. Н. Виноградов, (Москва: URSS, 2013), 325.

6 Владилен Н. Виноградов, „Предисловие“, у: В. „пороховом погребу Европы“. 1878–1914, отв. ред. В. Н. Виноградов, В. И. Косик, (Москва: Индрик, 2003), 7.

7 Рашид Р. Субаев, „Балканская модернизация 1878–1914 годов: цели и результаты“, *Славяноведение* 5/2015, 7.

официри организовали Младотурску револуцију у Османском царству.

Пораст утицаја војног фактора, односно милитаризација политике у историји балканских држава тог периода имала је опште-регионални карактер. Официри су покушали да преузму на себе одговорност за развој својих држава. Тако је 1908. у Грчкој настала панхеленска организација Војна лига. И у Србији је преврат из 1903. био војни. Они су створили тајну организацију „Уједињење или смрт“, познатију под називом „Црна рука“, и претендовали су на главну улогу у држави. На одређеној етапи развоја државе, официри су покушали да заузму место које је имала наследна елита, уништена у Србији и неколико балканских држава након турског освајања. Изузетак је, због своје удаљености од Стамбола, представљала „бојарска Румунија“. Чак су се у извесној мери променили и циљеви модернизације балканских држава – уместо европеизације у први план је избила припрема за рат.

Територијалне спорове балканске државе су покушале да реше на најразличитије начине, али пре свега најтрадиционалнијим путем – ратом. Како је већ истакнуто, 1885, неколико година после Берлинског конгреса, почео је српско-бугарски рат – први међу ослобођеним балканским државама.

Посебно место у преустројству југоисточне Европе је припадало балканским ратовима, посебно Првом. Он је због потискивања Турске и турског становништва назад у Азију представљао неку врсту источноевропске реконквисте. Мале балканске државе су први пут у историји иступиле заједно и самостално, а не како би подржале дејства великих држава. Балканске савезнике су почели да називају „седмом великом државом“. „У малобројне неоспорне успехе у модернизацији у периоду од 1878. до 1914. г. може се убројити и промена улоге и места балканских држава у систему међународних односа“.⁸

Међутим, савез балканских држава, као што је познато, није био дуготрајан. Други балкански рат је имао регионални карактер и представљао је рат између дојучерашњих савезника. Као што борба против Мавара није уздржала хришћанска краљевства од борбе једног с другим, тако је и протеривање Турака пратила борба нових балканских држава за поделу турских трофеја.

---

8 Исто, 14.

По значају балкански ратови се могу поредити са Берлинским конгресом. После 1878. они су „постали хронолошки друга, а по значају – њему равноправна етапа настанка националне државности балканских држава“.⁹ Корени балканских ратова су се, као и обично, налазили у одлукама Берлинског конгреса, а непосредни повод је била Младотурска револуција 1908. године. Одлуке донете у Берлину ослањале су се на идеју националне државности и самим тим водиле реализацији идеје поделе османског наслеђа међу новим балканским државама. „Национализам је победио империјалну традицију“.¹⁰ На овај или онај начин „балкански ратови су окончали не само ‘дуги XIX век’ већ и претходну (умногоме преломну) епоху у развоју свих држава региона“.¹¹

Управо се на Балкану, уместо очекиване ере благодатања, мир откопљао у светски рат. Ни супарништво великих држава није нестало. Напротив, оно је порасло. Иако су се после Наполеонових ратова европске државе придржавале одређених правила игре и ограничења у међусобним односима, касније су та правила почела да се мењају. Основе процеса њиховог рушења је поставио Кримски рат. „Дефинитивна демонстрација система конвенционалних ограничења у односима између континенталних империја је трајала неколико деценија и свом силином се појавила у току Првог светског рата“.¹²

Први светски рат је довео до уклањања источног питања са дневног реда међународне дипломатије, што се десило истовремено са распадом Османског царства. Русија, сурвавши се у револуцију, није добила „кључеве своје куће“ – контролу над мореузима и Константинопољем.

9 Арутюн А. Улуњян, „Опыт неввраждебного историописания: Балканские войны в контексте ‘новой историографии’ региона“, *Модернизация vs война. Человек на Балканах накануне и во время Балканских войн (1912–1913)*, отв. ред. Р. П. Гришина, А. Л. Шемякин, (Москва: Институт славяноведения РАН, 2012), 48.

10 Рашид Р. Субаев, „Имперская политико-идеологическая традиция в Юго-Восточной Европе как методологический принцип изучения истории Балкан: к вопросу о природе ‘мегалогий’“, *Славяноведение* 1/2015, 10–11, 19.

11 Андрей Л. Шемякин, „Сербия и сербы накануне балканских войн глазами русских (к дискуссии о ‘современном’ государстве)“, *Модернизация vs война. Человек на Балканах накануне и во время Балканских войн (1912–1913)*, отв. ред. Р. П. Гришина, А. Л. Шемякин, (Москва: Институт славяноведения РАН, 2012), 123.

12 Алексей И. Миллер, „Империја и нација в ‘долгом XIX веке’“, *Всемирная история*, Т. 5. Мир в XIX веке: на пути к индустриальной цивилизации, отв. ред. тома В. С. Мирзеханов, (Москва: Наука, 2014), 262.

Први светски рат је такође био тесно повезан и са процесима модернизације. У исто време је био „њен својеврсни покретач, што је била његова главна особеност у поређењу са другим војним конфликтима“. Заиста, „захваљујући томе, рат је повећао могућност за реализацију раније формулисаних теоретских замисли и идеја“.¹³

Милорад Екмечић је писао да, као што је граница између XVIII и XIX века отворила Балкан Европи и целом свету, граница између XIX и XX га је дефинитивно учинила „интегралним делом Европе“. Велика француска револуција је постала својеврсним „образцем“ за XIX век, а Први светски рат за XX век.¹⁴

Распад Османског и Аустро-угарског царства после Првог светског рата је, као резултат реализације модерне и тада актуелне паролe о праву народа на самоопредељење, довео до стварања нових националних држава на њиховој пређашњој територији. Међутим, Версајски систем, заснован управо на том праву, није довео до ликвидације националних противречности. Нове границе су уклониле низ старих противречности, али су стварале нове. Уз то, све су балканске државе остале многонационалне.

Скоро све балканске државе су почетком XX века биле суочене са националним катастрофама. Турци су преживели губитак европских територија, а затим и распад царства. Бугарска је два пута искусила горко разочарање – после Другог балканског и Првог светског рата. Своју Голготу је за време Првог светског рата преживела Србија. Македонија је остала подељена. Већ по завршетку Првог светског рата, након пораза у грчко-турском рату 1919–1921. године, „малоазијску катастрофу“ је преживела Грчка. Фактички је једини изузетак у том смислу чинила Румунија.

Ни после светских ратова нису ишчезли проблеми балканске модернизације. Након Првог светског рата, она је као и раније била имитирајућа и постепена, и на крају крајева смањивање заостатка у односу на развијене државе је и у међуратном периоду поново било без успеха.

13 И. Грдина, „Первая мировая война – кризис доверия и конфликт между модернизацией и реализацией проектов“, *SLOVENICA III. Первая мировая война в политике и культуре русских и словенцев. К 100-летию начала Первой мировой войны*, ред. К. В. Никифоров, (Москва: Институт славяноведения, 2014), 19.

14 Милорад Екмечић, *Огледи из историје*, (Београд: Службени лист СРЈ, 1999), 163.

* * *

Историчари воле да говоре о „дугом XIX веку“, који се показао дужим од уобичајених 100 година, с обзиром да се завршио почетком Првог светског рата. И у томе је, наравно, његов смисао. Ипак, последњих деценија се у историографији пише, а то се односи и на Балкан, не само о његовом продуженом него и о скраћеном трајању, не само „дугом“ већ и „кратком“ XIX веку. Истиче се да он почиње не 1789. (или 1776) већ и 1815. или чак 1848. године.¹⁵

Последња година има смисла, иако револуција није захватила територије европске Турске осим Влашке. Међутим, након револуције се процес почетне, али још увек неприметне „европеизације“ на Балкану убрзао. Има смисла и важна година као што је 1856. – која је означила крај Кримског рата, најважнијег војног конфликта у Европи у XIX веку. После Париског мира покровитељство Русије над хришћанским становништвом европске Турске је било замењено колективним покровитељством европских држава. За Русију је „престало да важи старо правило – решавање спорова са Турском у четири ока, без мешања са стране. Источно питање се у свим својим аспектима претворило у интернационално“.¹⁶

Ризиковаћемо и изнети запажање да је за балканске народе тај „кратки XIX век“ могао да почне још тридесет година касније – 1878. За балканске народе, нова историја је почела управо после Берлинског конгреса.¹⁷ И трајала је 36 година – до Првог светског рата. И за тај невелики период балканским државама је на нивоу еманципације и модернизације предстојало много да ураде.

Заједничко за цео регион је постало оно што је била суштина тог периода: „прогрес је уместо статичког модела просвећивања постајао кичма века (...) све се креће, и онима који нису желели да заостају у прогресу предлагано је ‘да ускоче у воз’; а парадигма ‘стићи’ и ‘престићи’ изазивала је фрустрацију у случају неиспуњења тог циља“. У исто време „у последњој трећини XIX века, западна цивили-

15 Велихан С. Мирзеханов, „XIX век в мировой истории: проблемы, подходы, модели времени“, *Всемирная история*, Т. 5: Мир в XIX веке: на пути к индустриальной цивилизации, отв. ред. тома В. С. Мирзеханов, (Москва: Наука, 2014), 7.

16 Владилен Н. Виноградов, „Обманчивый блеск Ункяр-Искелесийского договора“, *История Балкан. Век девятнадцатый (до Крымской войны)*, отв. ред. В. Н. Виноградов, (Москва: URSS, 2012), 422.

17 Видети: Субаев, „Балканская модернизация 1878–1914“, 3.

зација је не само раширила своје границе, она мења своју суштину, освешћујући себе као доминантну културу“.¹⁸

У целом свету, па у том смислу и на Балкану и у Русији,¹⁹ стогодишњица Првог светског рата је утицала на објављивање опширне литературе. Али није случајно што је у последње време и балкански „кратки XIX век“ привукао пажњу руских историчара. Довољно је поменути серију објављену у Институту за словенске студије Руске академије наука *Човек на Балкану*,²⁰ као и неколико значајних књига на руском језику.²¹ Ти радови су несумњиво увећали наше знање

18 Мирзеханов, „XIX век в мировой истории“, 8, 15.

19 Видети на пример: *Россия в годы Первой мировой войны, 1914–1918: материалы Междунар. науч. конф. (Москва, 30 сентября – 3 октября 2014 г.)*, ред. Ю. А. Петров, (Москва: ИРИ РАН, 2014); *Первая мировая война и судьбы народов Центральной и Юго-Восточной Европы: Очерки истории*, отв. ред. Е. П. Серапионова, (Москва: Институт славяноведения РАН, 2015); *Serbia in the Great War. Anglo-Saxon Testimonies and Historical Analysis*, ed. D. Bataković, (Belgrade: National Library of Serbia, 2014); *Први светски рат и балкански чвор: зборник радова: међународна научна конференција*, ур. И. Пантелић, Ј. Милановић, (Београд: Институт за савремену историју, 2014); *Мира Радојевић и Љубодрог Димић, Србија у Великом рату: кратка историја*, (Београд: Српска књижевна задруга, 2014); *Први светски рат. Србија, Балкан и велике силе*, Зборник радова, ур. Срђан Рудић, Миљан Милкић, (Београд: Историјски институт, Институт за стратегијска истраживања, 2015); *Миле Белаяц, Кому нужна ревизия истории? Старые и новые споры о причинах Первой мировой войны*, (Москва: Алгоритм, 2015); *Срби 1903–1914. Историја идеја*, приредио Милош Ковић, (Београд: Слио, 2015).

20 *Человек на Балканах в эпоху кризисов и этнополитических столкновений XX в.*, отв. ред. Р. П. Гришина, (Санкт-Петербург: Алетейя, 2002); *Человек на Балканах и процессы модернизации. Синдром отягощенной наследственности (последняя треть XIX – первая половина XX в.)*, отв. ред. Р. П. Гришина, (Санкт-Петербург: Алетейя, 2004); *Человек на Балканах. Государство и его институты: гримасы политической модернизации (последняя треть XIX – начало XX в.)*, отв. ред. Р. П. Гришина, (Санкт-Петербург: Алетейя, 2006); *Человек на Балканах. Социокультурные измерения процесса модернизации на Балканах (середина XIX – середина XX в.)*, отв. ред. Р. П. Гришина, (Санкт-Петербург: Алетейя, 2007); *Человек на Балканах. Власть и общество: опыт взаимодействия (конец XIX – начало XX в.)*, отв. ред. Р. П. Гришина, (Санкт-Петербург: Алетейя, 2009); *Человек на Балканах глазами русских*, отв. ред. Р. П. Гришина, (Санкт-Петербург: Алетейя, 2011); *Модернизация vs война. Человек на Балканах накануне и во время Балканских войн (1912–1913)*, отв. ред. Р. П. Гришина, А. Л. Шемякин, (Москва: Институт славяноведения РАН, 2012); *Человек на Балканах: Особенности „новой“ южнославянской государственности: Болгария, Сербия, Черногория, Королевство СХС в 1878–1920 гг.*, отв. ред. А. Л. Шемякин, (Москва: Институт славяноведения РАН, 2016).

21 *Русские о Сербии и сербах*, Т. I: Письма, статьи, мемуары, сост. А. Л. Шемякин, (Санкт-Петербург: Алетейя, 2006); *Русские о Сербии и сербах*, Т. II: Архивные

и наше поимање сложених процеса који су се дешавали на Балкану на граници две историјске епохе. „Кратком балканском веку“ ће бити посвећен и четврти, последњи том *Нове историје Балкана*, припремљен у Институту за словенске студије, а чији ће назив бити: *Историја Балкана. На прелому епоха (1878–1914. г.)*.

Литература

- Белаяц, Миле. *Кому нужна ревизия истории? Старые и новые споры о причинах Первой мировой войны*. Москва: Алгоритм, 2015.
- Виноградов, Владилен Н. „Обманчивый блеск Ункяр-Искелесийского договора“. *История Балкан. Век девятнадцатый (до Крымской войны)*, отв. ред. В. Н. Виноградов. Москва: URSS, 2012.
- Виноградов, Владилен Н. „Предисловие“. У: *История Балкан. Век восемнадцатый*, отв. ред. В. Н. Виноградов. Москва: Наука, 2004.
- Виноградов, Владилен Н. „Предисловие“. У: *В „пороховом погребке Европы“. 1878–1914*, отв. ред. В. Н. Виноградов, В. И. Косик. Москва: Индрик, 2003.
- Виноградов, Владилен Н. „Последняя русско-турецкая война“. *История Балкан. Судьбоносное двадцатилетие (1856–1878 гг.)*, отв. ред. В. Н. Виноградов. Москва: URSS, 2013.
- Вишняков, Ярослав В. *Военный фактор и государственное развитие Сербии начала XX века*. Москва: МГИМО-Университет, 2012.
- Грдина, И. „Первая мировая война – кризис доверия и конфликт между модернизацией и реализацией проектов“. *SLOVENICA III. Первая мировая война в политике и культуре русских и словенцев. К 100-летию начала Первой мировой войны*, ред. К. В. Никифоров. Москва: Институт славяноведения, 2014.
- Достян, Ирина С. „Особая позиция России“. *Александр I, Наполеон и Балканы*, отв. ред. В. Н. Виноградов. Москва: Наука, 1997.

свидетельства, сост. А. Л. Шемякин, (Москва: Индрик, 2014); Алексей Ю. Тимофеев, *Крест, кинжал и книга. Старая Сербия в политике Белграда 1878–1912 гг.*, (Санкт-Петербург: Алетейя, 2007); Ярослав В. Вишняков, *Военный фактор и государственное развитие Сербии начала XX века*, (Москва: МГИМО-Университет, 2012); Петр А. Искендеров, *Сербия, Черногория и албанский вопрос в начале XX века*, (Санкт-Петербург: Алетейя, 2013).

- Екмечић, Милорад. *Огледи из историје*. Београд: Службени лист СРЈ, 1999.
- Искендеров, Петр А. *Сербија, Черногория и албанский вопрос в начале XX века*. Санкт-Петербург: Алетейя, 2013.
- *История Балкан. Век восемнадцатый*, отв. ред. В. Н. Виноградов. Москва: Наука, 2004.
- *История Балкан. Век девятнадцатый (до Крымской войны)*, отв. ред. В. Н. Виноградов. Москва: URSS, 2012.
- *История Балкан. Судьбоносное двадцатилетие (1856–1878)*, отв. ред. В. Н. Виноградов. Москва: URSS, 2013.
- Миллер, Алексей И. „Империя и нация в ‘долгом XIX веке’“. *Всемирная история*, Т. 5: Мир в XIX веке: на пути к индустриальной цивилизации, отв. ред. тома В. С. Мирзеханов. Москва: Наука, 2014.
- Мирзеханов, Велихан С. „XIX век в мировой истории: проблемы, подходы, модели времени“. *Всемирная история*, Т. 5: Мир в XIX веке: на пути к индустриальной цивилизации, отв. ред. тома В. С. Мирзеханов. Москва: Наука, 2014.
- *Модернизация vs война. Человек на Балканах накануне и во время Балканских войн (1912–1913)*, отв. ред. Р. П. Гришина, А. Л. Шемякин. Москва: Институт славяноведения РАН, 2012.
- *Первая мировая война и судьбы народов Центральной и Юго-Восточной Европы: Очерки истории*, отв. ред. Е. П. Серапионова. Москва: Институт славяноведения РАН, 2015.
- *Први светски рат и балкански чвор: зборник радова: међународна научна конференција*, ур. И. Пантелић, Ј. Милановић. Београд: Институт за савремену историју, 2014.
- *Први светски рат. Србија, Балкан и велике силе*, Зборник радова, ур. Срђан Рудић, Миљан Милкић. Београд: Историјски институт, Институт за стратегијска истраживања, 2015.
- Радојевић, Мира и Љубодраг Димић. *Србија у Великом рату: кратка историја*. Београд: Српска књижевна задруга, 2014.
- *Россия в годы Первой мировой войны, 1914–1918: материалы Междунар. науч. конф. (Москва, 30 сентября – 3 октября 2014 г.)*, ред. Ю. А. Петров. Москва: ИРИ РАН, 2014.
- *Русские о Сербии и сербах*, Т. I: Письма, статьи, мемуары, сост. А. Л. Шемякин. Санкт-Петербург: Алетейя, 2006.
- *Русские о Сербии и сербах*, Т. II: Архивные свидетельства, сост. А. Л. Шемякин. Москва: Индрик, 2014.

- *Срби 1903–1914. Историја идеја*, приредио Милош Ковић. Београд: Clio, 2015.
- Субаев, Рашид Р. „Балканская модернизация 1878–1914 годов: цели и результаты“. *Славяноведение* 5/2015.
- Субаев, Рашид Р. „Имперская политико-идеологическая традиция в Юго-Восточной Европе как методологический принцип изучения истории Балкан: к вопросу о природе ‘мегало-идей’“. *Славяноведение* 1/2015.
- Тимофеев, Алексей Ю. *Крест, кинжал и книга. Старая Сербия в политике Белграда 1878–1912 гг.* Санкт-Петербург: Алетейя, 2007.
- Улунян, Арутюн А. „Опыт невраждебного историописания: Балканские войны в контексте ‘новой историографии’ региона“. *Модернизация vs война. Человек на Балканах накануне и во время Балканских войн (1912–1913)*, отв. ред. Р. П. Гришина, А. Л. Шемякин. Москва: Институт славяноведения РАН, 2012.
- *Человек на Балканах в эпоху кризисов и этнополитических столкновений XX в.*, отв. ред. Р. П. Гришина. Санкт-Петербург: Алетейя, 2002.
- *Человек на Балканах. Власть и общество: опыт взаимодействия (конец XIX – начало XX в.)*, отв. ред. Р. П. Гришина. Санкт-Петербург: Алетейя, 2009.
- *Человек на Балканах глазами русских*, отв. ред. Р. П. Гришина. Санкт-Петербург: Алетейя, 2011.
- *Человек на Балканах. Государство и его институты: гримасы политической модернизации (последняя треть XIX – начало XX в.)*, отв. ред. Р. П. Гришина. Санкт-Петербург: Алетейя, 2006.
- *Человек на Балканах и процессы модернизации. Синдром отягощенной наследственности (последняя треть XIX – первая половина XX в.)*, отв. ред. Р. П. Гришина. Санкт-Петербург: Алетейя, 2004.
- *Человек на Балканах: Особенности „новой“ южнославянской государственности: Болгария, Сербия, Черногория, Королевство СХС в 1878–1920 гг.*, отв. ред. А. Л. Шемякин. Москва: Институт славяноведения РАН, 2016.
- *Человек на Балканах. Социокультурные измерения процесса модернизации на Балканах (середина XIX – середина XX в.)*, отв. ред. Р. П. Гришина. Санкт-Петербург: Алетейя, 2007.

- Шемякин, Андрей Л. „Сербия и сербы накануне балканских войн глазами русских (к дискуссии о ‘современном’ государстве)“. *Модернизация vs война. Человек на Балканах накануне и во время Балканских войн (1912–1913)*, отв. ред. Р. П. Гришина, А. Л. Шемякин. Москва: Институт славяноведения РАН, 2012.
- *Serbia in the Great War. Anglo-Saxon Testimonies and Historical Analysis*, ed. D. Bataković. Belgrade: National Library of Serbia, 2014.

Konstantin Nikiforov
The Institute of Slavic Studies
of the Russian Academy of Sciences

World War I as the Boundary of Two Eras

Summary: Considering the chronological framework of modern times and the so-called “long 19th century” with reference to the Balkans, the author comes to the conclusion that, for the Balkans, the 19th century was actually “short” and fit into 36 years – the period between the Congress of Berlin in 1878 and the beginning of World War I in 1914. History allotted quite a short period for the Balkans to pass their way back to Europe, from gaining independence to the “Europeanization” of all life aspects. Being very important for the history of the Balkans, this period has attracted the researchers’ interest and has led to the appearance of numerous scientific works devoted to this period.

Key words: the Balkans, modern history, 19th century, modernization

